1847 — 26 ՕԳՈՍՏՈՍ ՆՈՒՄԵՐՈ — 46 ՌԱՄԱԶԱՆ 27 — 1263

ՅԱՅՏԱՐԱՐ ԼՐԱԳԻՐ
ՄԵԾԻ ՏԷՐՈՒԹԵԱՆՆ ՕՍՄԱՆԵԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐՔ

Մեծազօր Տէրութեն հովանաւորութեն ներքեւ գտնըւող Նէճտ քաղաքահանգմանը՝ որ Հիճազի կողմերը կ'իյնայ եւ Մէքքէյի ու Մէտինէյի ալ մօտ է, Ֆէյսալ Պէնի Թիւրքի անունով շէյխ մը ըլլալով՝ ժամանակէ մը 'ի վեր մեծի Տէրութեն դէմ անհնազանդութիւն ու ապստամբութիւն ցոյց կուտար, որով այն կողմերու բնակիչներուն հանգստութիւնը վտանգի մէջ կը ձգէր։

Վեհափառ եւ խնամածու Աշխարհակալ Թագաւորութեանն ընդհանուր աչքը ամէն տեղ բաց ըլլալով իր հովանաւորութեան ներքեւ գտնըւած բոլոր ժողովուրդներուն՝ եւ մանաւանդ այն կողմերը բնակող Արաբացի ցեղերուն հանգստութիւնը կը բաղձայ, Նորին աշխարհակալ հրամանն եղաւ՝ որ Հիճազի կողմերը պահպանող զինուորներուն Թիւրք շատնալ, եւ Մէքքէյի Շէրիֆ Մէհմէտ Պէկի ալ միաբանելով հրամանատարը՝ անձամբ նոյն սահմանը գնալով ու զօրութիւն ցոյց տալով՝ քաղաքական հանգստութիւնը վերահաստատելու հոգ տանի։

Յիշեալ հրամանատարը՝ այս սրբազան հրամանը առածին պէս՝ խիստ ժամ ըրաւ, եւ հեռու թէ կրթեալ եւ թէ անկիրթ զինուոր՝ նաեւ քանի մը թընդանօթ առնելով՝ նոյն սահմանին մէջ տեղը հասաւ։

Որովհետեւ վեհափառ եւ աստուածագութ Կայսերական գթառատութիւնը՝ իր մեծի Տէրութեն անունն տպաւորեալ ներքը պատժելու կարող ըլլալը հանդերձ, ու ժամանակին անձնատուր եղողներուն ալ յանցանքը ներելով գթութեան դուռը բացած է, Նորին աշխարհակալ հրամանատարն ալ՝ այս սրբազան կայսերական բարի գթառատութեանը համեմատ շարժելով՝ նախ եւ յառաջ ըստ հրամանի Նորին Վեհափառութեան զօրութիւն ցոյց տալու, եւ ապա անձնատուր ըլլալու հրաւիրեց։

Բայց նոյն շէյխը նայելով որ մեծազօր Տէրութեանը դէմ դնելու կարող գիտի չըլլայ, եւ այս բանը եղաւ իրեն շատ դժուարութիւններ ալ պիտի պատահէր, Աբտուլլահ Թիւրքի անունով իր եղբայրը եւ ուրիշ քանի մը շէյխերը արքունի բանակը երթալով ու հնազանդութիւն խնդրելով անձնատուր եղաւ։

Ասոր վրայ հրամանատարն ալ անոր խոստացաւ որ բարեխօս եւ գթառատ Կայսերական կողմանէ անոր յանցանքը ներողութիւն առնելու աշխատի։

Բայց յանցանքին եօթը՝ նոյն հրամանատարը բոլոր մզկիթներուն մէջ Նորին Վեհափառութեան բարձր անունը գովեստներ ու աղօթքներ ըրել տուաւ։ Եւ արդէն իր գտնըւած տեղը կենալով՝ քաղաքական կառավարութեանը ու զօրական պահանջմունքներուն հասկըցնելու կ'աշխատի։

Այս գործը՝ յաջողած ըլլալով [...] Հիճազի կուսակալին կողմանէ այս օրերս բարձրագոյն դուռը եկած գրերը կը ծանուցանեն, թէ ողորմածութեան ամենակարողին զօրութեամբ սաստկացաւ, որ Նորին Վեհափառութեան տարածեալ յաջողութեամբ զօրացեալ ըլլալուն ապացոյց ըլլալով՝ 'ի նշան ուրախութեան այս տեղը տօնել հրամայեցին։

Պիզա նահանգին կուսակալ միր միրան Խոսրէվ փաշան ծերանալ եւ փոխանակ ըլլալով՝ մեծազօր Տէրութենէ ալ ատեն խնդրեր էր, որ պաշտօնը փոխել տան, եւ իր բնակութիւնը նաեւ (Թէքֆուրտաղ ըլլալը) թողութիւն ըլլայ։

Ասոր վեհափառ Արքայն ընդունելով անոր աղերսը հաւանեցաւ ու բաւական տարիներ հանգստեան ըստ այս տեղը՝ Միրիմիրանին ծովը դրէ, Հիւսէյին փաշան դրաւ՝ մեր միրանութեան բարձր աստիճանը շնորհելով։

Պէրութի համարական Մուսթաֆա էֆէնտին հիւանդութեան ժամանակ խնդրանք՝ այն տեղերուն օդը իրեն չը յարմարելով։

Ասոր բարեգութ Արքայն հրամանը՝ որ նոյն էֆէնտին մայրաքաղաքս դառնայ, եւ անոր տեղը՝ Բռուսայի նախկին տեղակալ Եղջի էֆէնտին գրուի։

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐՔ

Անցեալ երեքշաբթի օրը Մէտիտէ կողմին մէջ մեկնողներու եւ ենէ մէկ երկու անգամ սաստիկ գետնի շարժում ըլլալով, բայց դժբախտութիւն պատճառող վնաս մը չեղաւ։

Յուլիս ամսոյն 26 երկուշաբթի օրը Եգիպտոսի մէջ ալ գետնի շարժում պատահելով՝ քանի մը անգամ շարժեց գետինը մէկը վրայ մէկ սաստիկ, անանկ որ Եգիպտոսի տեղը քիչ կը պատահէր։

Նոյն ժամանակ պատահեցաւ, մեծ մզկիթի մը ուղիղ հաստ սիւնը եւ մինարէյին մէկն ալ վերի կողմը կործանեց, շատ տուներ փլաւ ու քանի մէն ալ մարդ մեռաւ։ Աղեքսանդրիայի ու Տիմէաթի կողմերն ալ տուներ փլան, բայց մարդ չը մեռաւ։

Եգիպտոսի մէջ եղածը սաստիկ էր, ուրիշ տեղերուն այնչափ սաստկութիւն չունէր։

Նոր-զաղայի Օրագիրը՝ յիշեալ Լուրերը կուտայ։

Ջօզօ կղզին, որ Ամերիկայի Ովկիանոս ծովուն ծովեզերքը կ'իյնայ եւ Բօրթուկալի տէրութեն իշխանութեան տակն է, հրաբուխ լեռ մը կայ, որ յիսուն տարիէն 'ի վեր մուխը դադարեր էր, եւ վտանգաւոր նշան մը չէր տեսնըւեր։

Ժողովուրդը մարած կարծելով՝ բոլորտիքը շատ տեղեր բնակութիւններ շիներ էին, այգիներ տնկեր էին, պարտէզներ զարդարեր էին։ Բայց անցեալ ապրիլ ամսոյն ծնունդի օրը գետնին տակէն սասկալի ձայն մը լսելով՝ անոր ետեւէն երկու անգամ գետնի շարժում պատահեցաւ մէկ վրայ մէկ սաստիկ․ այնուհետեւ նոյն լեռանը ծայրէն սեւ մուխ մը ելլալով բոլորտիքը պատեց։

Այս լեռը մեջ կամ եօթը տեղէն ծակեր ունէր, այն ծակերէն մեծ կակ

քարեր և ժայռի կտորներ օդը նետելով, տաք հողը ու մոխիրը մինչեւ գետինը թափեց. գետնի ցնցումէ եղած ատենը՝ լեռները փլչելով լեռան բորբոքումը՝ այդ էն մեծին փախան ու ազատեցան. բայց փախչելու կարողութիւն չունեցող խեղճերէն անոնք այս աղէտալի գիպուածքին զոհ եղան։

Նոյնպէս մեր հեռաւորութիւն մինչեւ ծովեզերքը գտնուած տուները՝ այգիները՝ պարտէզները ու ագարակները այրեցան և աւերակ դարձան, և այն կողմերը պտղաբեր դաշտերը ու անտառները [illegible] եղան։

Մեքսիքայի կառավարութիւնը Սանթա Աննա զօրավարը վերստին նախագահ կարգեց, այն որ նախագահութիւնը առածին պէս՝ Մեքսիքոյ միաբանութեան հաստատութեան տալու համար որոշեց որ մէկ միլիոն լեւայ փոխ առնուի։

Ամերիկայի միացեալ նահանգաց զինուորներուն հրամանատարը իր կառավարութեան տակը եղած զինուորներուն նուազութիւնը և քանի մը պարագաներուն նայելով չը համարձակեցաւ Մեքսիքոյ քաղաքին վրայ յարձակելու, այլ դաշտէն ասդին և իր նստած Պուէպլա քաղաքէն դուրս ելաւ։

Բայց ելածին պէս՝ Պուէպլա քաղաքը Մեքսիքացիներ գալով նստան, որոնք կռուելով զինուորներու հետ պաշարելու կողմը չըլլալով՝ միայն դիմերնին եղած կարասիները կը կողոպտէին, և իրենց առջը հասած տեղերը երթալով այդ էն մեծին պահուած զինուորներուն վրայ կը յարձակէին։

Կըսուի թէ՝ Ամերիկայի կառավարութեանը կողմանէ 30,000 ի չափ զինուոր օգնութեան պիտի խրկուի յիշեալ հրամանատարին, սակայն ասոր վրայ արդէն պատրաստութեան մը չըլլալուն կերեւի որ այսպէս խօսքերով ժողովուրդ պիտի փափկցնեն, որ հաշտութիւն ուզելու բռնադատին։

Ամերիկայի միացեալ նահանգաց կառավարութիւնը Մեքսիքոյ հետ ունեցած պատերազմներուն մէջ գործածելու համար՝ նորէն 10 գունդ զինուոր գրելու ջանք կ'ընէ։ Մեքսիքոյի կառավարութիւնն ալ՝ գէշ և վտանգաւոր հետեւանքներ պատճառող պատերազմին առջեն հեռի կենալով՝ թեթեւ պատերազմներով ժամանակ անցընելու կը նայի։

Ամերիկացւոց 1600 հատ ջորիները որ պատերազմական պիտոյք (մունիսիոնթ) բեռցած կը տանէին, Մեքսիքացիք յափշտակեցին։ Վաշինգթոն Օրագիրը կըսէ թէ՝ Սանթա Աննա նախագահը որ Մեքսիքացւոց ընդհանուր զօրավարն է, Ամերիկացւոց ուզած պայմաններովը հաշտութիւն ընելու միտք չունի, և չը պիտի ընդունի անոնց առաջարկութիւնները։

Փրուսիոյ մայրաքաղաքին բնակիչները հինգ տարին անգամ մը գիր առնելու սովորութիւն ըլլալուն համար՝ անցեալ տարի գրուելին եղաւ, և գտնուեցան 543,492 երիկ մարդ, և 510,405 կնիկ մարդ, որ ընդ ամէնն է 1,053,897 հոգի։

Ասկէ հինգ տարի յառաջ գրութիւն ըլլալով՝ ան ատենը գտնուած բնակիչներէն հիմա աւելցեր է 118,636 հոգի. և անկէ յառաջ այսինքն 1836 ին ալ գրուելին ըլլալով՝ ան ատենուան բնակիչներէն հիմա աւելի եղեր է 154,384 հոգի։

Գաղղիոյ զինուորին մէկը աղջկան մը սիրահարելով՝ շատ ատեն իրարու հետ կը տեսնուէին. ժամանակէ մը ետքը զինուորին հարկ եղաւ որ իր գնդին հետ [illegible] բաժնուի [illegible] չը գտնելով և աղջիկն ալ հետը երթալու կամք ըլլալով, զինուորը սնտուկ մը շինել կուտայ վրան ծակած, որուն տակը իր համազգեստը ու կարասիքը կը դնէ, և վրան ալ աղջիկը դնելով՝ սնտուկը կը գոցէ, որովհետեւ աղջիկը յայտնապէս առնել հետը տանիլ չէր վայլեր զինուորին։

Սնտուկը բեռնակիրի մը տալով մաքսատունը կը տանի. բայց տանող բեռնակիրը ճամբան կը նայի որ սնտուկին մէջ բան մը կերերայ, կը հարցնէ զինուորին թէ՝ սնտուկին մէջ ինչ կայ որ այսպէս կերերայ. զինուորը կը պատասխանէ թէ՝ քիչ մը մանր մունր լաթեր կայ, և ուրիշ մը լեցուն ալ չըլլալուն կերերայ կոր։

Բանալով մինչեւ նաւահանգիստ կերթայ բեռնակիրը. խեղճ աղջիկը սնտուկին մէջ նուաղելով կուսի հեծեծելը, մաքսատան գործակալները՝ տուր մէջ ինչ կայ ըսելով սնտուկը կը բանան, և աղջիկը նուաղեալ կը գտնեն. ան ատենը զինուորին բանը երեւան կելլէ։

Աւստրիոյ մեծափառ կայսեր եղբօրը կինը ու աղջիկը այս օրերս Վիեննայի կողմը ճանապարհորդելու են։

Ռուսիոյ տէրութեան սահմանը եղած բնակիչները՝ 1843 ին համրուելուն, 56,098,350 մարդ գտնուեցաւ, որոց 304,900 զինուոր էր։

Մէկ տարուան մէջ մէկ միլիոնէն աւելի նորէն տուներ շինուելէն՝ կ'երեւի թէ մէկ միլիոնէն աւելի գերդաստան ալ աւելցած են կ'ըսէ Վաշինգթոն Օրագիրը։

Փրուսիոյ տէրութեան սահմանը որ 1080 քառակուսի մղոն է, երեք տարին անգամ մը բնակիչները գիր կառնեն, անցեալ 1846 ին՝ գիր առնելով 16,131,193 մարդ գտան. ասկէ երեք տարի յառաջ եղած գրութենէն 641,864 հոգի աւելի ըլլալը իմացան։ Ասոնց մէջէն 11,682,228 հոգին՝ գեղ տեղուանք մէջ կը բնակի, և 4,508,967 հոգին՝ քաղաքներու մէջ։

Քաղաքները 980 հատ են, որոց 12 ը երեւելի է, մէկն ալ Պէրլինն որ տէրութեան մայրաքաղաքն է, ուր կը բնակի 408,502 հոգի։

Պրէսլաւ քաղաքը կայ 112,941 հոգի. Քէօլնոյ քաղաքը՝ 93,202 մարդ. Քէօնիգսպէրգ՝ 75,234 հոգի. Տանցիկ՝ 66,827 մարդ. Մագտէպուրգ՝ 53,816 հոգի. Էլպէրֆէլտ՝ 28,567 մարդ. Աէթէլթէն՝ 45,307 հոգի. [illegible] 30,651 հոգի. [illegible] 38,249 մարդ. Պարմէն՝ 34,932 հոգի։

Այս գրութենէն իմացուեցաւ որ Պէրլին մայրաքաղաքին բնակիչներէն տարին 17000 հոգի կը մեռնի եղեր, որոց ամէնը ծնածներէն չէ, միայն 4000 ի չափը անոնցմէ է, և մնացածը դրսերէն գալով բնակութեան եկողներէն է։

Պրուսիոյ տէրութիւն Պէրլին մայրաքաղաքը զինուորական մեծ քննութիւն (եգզամէն) պիտի ըլլայ. և այս քննութեան հանդէսին ներկայ գտնուելու համար՝ Սպանիոյ տէրութեան կողմանէ քանի մը մեծ զօրապետ ու մեծ աստիճանաւոր մը պիտի խրկուի եղեր։

Ռուսիոյ տէրութեան սահմանը 1846 ին՝ 64 հատ նոր դպրատուն շինուեցաւ, և 56 դպրատուն ալ փակուեցաւ։ Աղքատ աղջիկներուն համար արհեստանոց կողմերը եօթը հատ դպրատուն շինուեցաւ՝ նոյն տէրութեան այժմեան կարգադրութեանը համեմատ։ Նմանապէս այն կողմերը գտնուող աղքատ աղջիկներուն համար՝ քանի մը դպրատուններ ալ կառուցան։

Հիմակուան հիմա 2000 դպրատուն յառաջացած է հրէից ազգին. ուր տեղ 10,861 վարժապետ կայ և 69,464 աշակերտ, Ռուսերէն ու Թալմուտը

կը սորվին։ Բացի ասկէ ՚ի վար՝ Վիէնա ու Շէնթալ(?) ըսուած քաղաքներուն մէջ ալ դպրատուններ շինելու միտք ունի Ռուսիոյ տէրութիւնը՝ խախամներուն համար։

Արդէն Հրէից ազգին համար՝ Փեթերսպուրղ մայրաքաղաքին մէջ 700 դպրատուն կայ․ Մոսկուա քաղաքին մէջ՝ 1099․ Հերսոն՝ 436․ Գրոտնօ՝ 418․ Տաւրիտ՝ 574․ Քէվֆ՝ 349․ Վոլոժին քաղաքին դպրատունը այս թուէն դուրս է։

Իտալիոյ 10 տարին մէջ, առաջին՝ երկրորդ և երրորդ կարգէն գանխմբուած դպրատուններուն թիւը 2145 հազարի կը հասնի․ աշակերտներուն թիւն է 110,935։

Անդրկովկասի ու Սիբիրի քաղաքներուն ալ՝ 411 դպրատուն կայ, և 6398 աշակերտ կը կրթուին։

Եւրոպայի ամէն մէկ կողմը որքան խուլ և համր կայ, և անոնց կարդալ գրել և ուսումնը սորվեցնելու համար ՚ի տէրութեան սահմանը դպրատուն հաստատուած է, նեղքեր կը մնային։

խուլ և համր

անձինք	
20800	Փռանսա
13650	Ինկիլթերա
07150	Սպանիա
01950	Պորթուգալ
13000	Իտալիա
04000	Զուիցեր
31937	Ալման
06140	Մաճառ
03900	Ֆլէմէնկ, Պէլճիգա
01260	Տանիմարգա
02470	Իսվէճ, Նորվէճ
02405	Լեհաստան
28670	Ռուսիոյ տէրութեան Եւրոպայի մէջ ունեցած սահմանը։

Այս թուերը իրենց գտնուած տեղերուն բնակիչներուն հետ բաղդատելով՝ Փռանսա, Ինկիլթերա, Սպանիա, Պորթուգալ, Իտալիա, Մաճառ, Ֆլէմէնկ, Պէլճիգա, Իսվէճ, Նորվէճ, Լեհաստան և Ռուսաստան 1539 անձէն մէկ անձ մը կը գտնեն խուլ կամ համր։ Տանիմարգա՝ 1420 անձէն մէկ հոգի մը։ Ալման՝ 1397 հոգիէն մէկ մարդ մը։ Զուիցեր՝ 300 էն մէկ անձ մը։

Այս յառաջացած դպրատուններն որոնք որ Եւրոպայի վարժարանները հնարք են, հաստատուած են այս տեղերը՝

	հատ
Ալման	23
Փռանսա	26
Ինկիլթերա	11
Զուիցեր	03
Ռուսիա	02

Անոնց տեղերն ալ մէկ մէկ կամ երկերկու դպրատուններ կան անոնց համար։

Անգլիացիները Ինկիլթերայէն երթալու համար [illegible] լած ըլլալը ծանուցինք։ Այս նաւը՝ Ինկիլթերայէն չը կենալով երթալով, Չինաց եկաւ 212 օր ետքը Ամերիկա Նէվյորք քաղաքը հասեր էր․ ան տանը նաւին չէնքը ու գործիները պատմեցինք, բայց դամնուածներուն ինչպէս ըլլալը նոր խմանալու համար՝ այն ալ հոս կը պատմենք։

Դամնուածներուն յատակները ծածկուած և նկարուած էին զարմանալի նաւատուններուն աչքին պատկերներովը։

Դամնուածին մէկին մէջ փայտեղէն կուռք մը դրեր էին և կը պաշտէին, այս կուռքը չորս ոտք ունէր, 18 ձեռք և ամէն մէկ ձեռքով մէկ մէկ կերպ բան բռնած էր՝ վրան ոսկով ծածկուած։ Նոյն կուռքին առաջքը երկու կուռք ալ կար, որ քուրմերուն պատկերը բռնած էր։

Միւս դամնուածին մէջ ուրիշ կուռք մըն ալ դրեր էին, որ ծովու յաջողուած կռուականքին․ ատոր ամենէն աւելի յար գուլթի կուտային, և մէջը կանթեղ մը կը վառէին առաջքը․ ատոր բոլորտիքը խել մը Չինացի կանանց պատկերներ ալ կային՝ բերանին չդրուած ունենալով։

Նաւին պատուհանները և ուրիշ լուսամուտ տեղերը ընաւ ապակի չէին, այլ ըմթիկիթասիայի խաղաքիներ էին, որոնք մանրիկ բարակ կտրըված ու անանկ ձևով մը դրված էին՝ որ ապակիի նման լոյսը կը թափանցէր։

Մէջը 63 նաւաստի կար, որոց 15ը Եւրոպացի էին, և մնացորդը Չինացի․ որոնք նաւարկութեան այնչափ հմուտ չէին, կերևի որ Եւրոպացիները առնելը պարտաւոր եղած էին բաներ ուսնելու համար ձանձրացած ըլլան։

Չինացւոց լեզուաւ Մանտարին ըսուած մեծ մը կար, որ ամբողջական ըլլալուն՝ այս անունը կուտային․ ան որ Նէվյորք քաղաքին բնակիչներուն հետ տեսնուեր է, և Չինացւոց տիրութեանը վրայօք իրեն ինչ որ հարցուցեր են նէ՝ աղէկ պատասխաններ տուեր է․ իր քովը քանի մը կնիկ ունենալուն՝ այն տեղի բնակիչները հարցուցեր են իրեն՝ թէ այդքան կնիկը ինչ պէտք է․ պատասխան տուեր է, թէ քիչ է այդքանը, բայց իր տարուածը չը բաւելուն՝ այսքանով շատացեր է։

Հարցուցեր են վերստին թէ՝ սանկ ինչպէս կը կառավարէս, այն ալ իր գաւազանը ցուցնելով՝ սանկ կը կառավարեմ՝ ըսեր և համարձակ ենոցեր է որ Ամերիկացիք՝ Չինացւոցմէն 40—50 կնիկ չեն առներ, այլ՝ մի հատով կը բաւականանան, շատ սորվեցեր մնացեր է։

Չինացւոց սովորութենեն և երեւ [illegible] նանք, որ շատ արհեստներ ուրիշ ազգէն հնարուելէն յառաջ Չինի հնարեր է, ու կը գործածեններէր։

Կողմնացոյցը (բուսոլա) որ 645 թուին Տաճկաց հնարուեցաւ, Չինի մէջ անկէ 2267 տարի յառաջ հնարուեր է, որ թէ ցամաքի և թէ ծովու մէջ կը գործածէին եղեր։

Թուղթ շինելու արհեստը որ 726 թուին Տաճկաց գտնուեցաւ, այն տեղը 2348 տարի յառաջ գտնուեր է։

Մամուլը՝ որ 717 թուին Տաճկաց հնարուեցաւ, այն տեղը անկէ 1459 տարի յառաջ հնարուեր է։

Լիթօղրաֆիա արհեստը՝ որ քարի վրայ փորագրելով գիրը տպել կը սովորեցնէ, 851 թուին Տաճկաց գտնուեցաւ․ այն տեղը անկէ 868 տարի յառաջ կայ եղեր։

Երատ պահել ու մեծցանելը՝ որ Տաճկաց թուականէն 67 տարի յառաջ հնարուեցաւ, այն տեղը անկէ 3300 տարի յառաջ հնարեր է ու կը գործածեն եղեր։

Ճենապակի անօթներ շինելը որ 1122 թուին Տաճկաց Սաքսոնիայի մէջ սկսուեցաւ, այն տեղը անկէ 942 տարի յառաջ սկսեր է։

Գչիրով գետինը ծակելով գետնէն ջուր հանելու արհեստը՝ որ 1150 կամ 1160 թուականին Տաճկաց հնարուեցաւ, այն տեղը 888 թուին Տաճկաց հնարեր է։

Գետնին տակէն ճամբաներ շինել, գետնին տակը լայն ու հոյ երկէն թունելներ շինել, ասոնց ընթացքը կամուրջներ հաստատել, այլ ասանցմէ բաներ շինելը՝ 550 թուին Տաճկաց այն տեղը սկսեր է․ բայց այս կամուրջը 100—130 տարի է որ գտնուած է։

Թղթէ դրամը 690 թուին Տաճկաց՝ Չինացիք հնարեր են։

Չինացւոց սահմանը գոյող և անոնց հանդամանայն օտարութեան բաղդատ Եւրոպայի գիտնական անձինքներուն խօսքին նայելով՝ Չինացիք բժշկական արհեստին ալ՝ ուրիշ արհեստներուն պէս՝ քաջ տեղեկութիւն ունին եղեր։ Օէրէ մինչև ցայսօր Եւրոպայի մէջ անբուժելի սեպուած խիստ շատ հիւանդութիւններուն դեղ գտեր են Չինացիք։

Այսօր այս մարմնոյ վրայ եղած մազերուն դեղին և կամ ուրիշ գոյնի

փոխելը գեղով վերցնելու հնարն ալ գտեր են․ անանկ որ նորա մինչև ծերութեն հասակը իր ատամները պահելու կարող կըլլայ․ նաև Չին գըրչերով Եւրոպացիներէն մէկն ալ գեղով իւր մօրերը ան փոխել տուեր է։ [illegible] ընդհանրապէս ան ըլլալուն պատճառը չը գիտեմք․ հիմա հակիրճեցուս։

Երկրագործութեան մէջ ալ ուրիշ ազգաց ամենամօթ եղած ատելեկութիւնները գտած, և արդիւնաւոր հասոյթ հացընելու խիստ շատ միջոցներու հըմուտ են․ աշխարհագրութեան գիտցողները կըսեն՝ որ Չինաստան 356 միլիոն բնակիչ կայ․ այսչափ բնակիչները բնական սով ու աղքատէ չըսնանալով կարքին եղեր։

Ճարտարութեան ալ աղէկ ատելեկութիւն ունին, ծաղիկներուն զանազան գոյները մեկլուծելու մէջ եղած գոյներուն կրնան փոխարկել, ծաղիկը իր ժամանակէն յառաջ կրնան հասցընել․ և ծառերուն պտուղները նմանապէս իր ժամանակէն շատ յառաջ հասցընելու աղէկ ատելեկութիւններ ունին եղեր։

Անգղիացիները Անգղիոյ նաւատորմին՝ Չինաց կղզիներէն Հանկ Գոնկ կղզին կլթալով առեր էր, երբոր Չինացիք անծանօթ ըլլալով պզտիկ դըրեր էին անոնց հետ որ Եւրոպացիք նոյն կղզին համարձակ եկեւէկութիւն ու առուտուր ընեն․ եւս պզտիկը կապելէն յետոյ Անգղիոյ նաւատորմը գացեր էր։

Այժմ նոյն պայմանադրութիւնը Չինացւոց կայսրը խախտել թէպետ ըրածներ ու հաւանութեան տուեր է, բայց կամաւ և յօժարութեամբ, ապառազինայ համար ունեցած թշնամութիւնը արդէն իւր սրտին մէջ հաստատել կայ․ և հիմա չը կրնար յայտնել իւր թշնամութիւնը, բայց առիթի կսպասէ եղեր որ վրէժխնդիր ըլլայ։

Սարտինեայի ատլութիւն պոզէր է, որ Սիւսրինօ քաղաքէն Մոնքարպողէն մինչև Շէմպէրի քաղաքը երկաթէ ճամբայ մը շինէ․ բայց Խտալիոյ ու Ֆրանսայի սահմանները խորոշ բաժանող Սէնիս լեռը որ Ալպեա լեռներէն մէկն է, այս երկու երկրին մէջ տեղը ըլլալով արգելք եղեր է այս բանին։

Որովհետև ճամբայ բանալու համար լեռան ծակելը հարկ կըլլայ․ և այն ալ խել մը աշխատութեամբ ու ծախքով հազիւ թէ 30 տարին կը լմննայ․ որ շատ ժամանակի կարօտ բանել է։

Այս դիւրին կերպը մտածելով նոյն տէրութեան պաշտօնեայներուն մէջ ծառայող Պէլճիգացի երկրաչափ մը գործիք մը հնարեր է փորձ ընելու համար․ որուն գործիքը փորձելով հասկըցեր են, որ 30 տարւան մէջ այն լեռանը շինել- [illegible] վան մէջ պիտի շինուի։

Ուստի նոյն տէրութիւնը կամք ըրեր է՝ որ յիշեալ գործիքին համեմատ մեծ գործիք մը շինուի, և 500,000 Ֆրանք (այսինքն 4500 քսակ դրամ) ալ յատկացուցեր է այս բանին։

Եթէ ՚ի դէպ՝ Խտալիոյ սահմանը Ֆրանսայէն բաժանող Ալպեա լեռներուն մէջ, անկէն Ֆրանսա երթալու ճամբայ մը շինուելու վրայօք շատ ժամանակէ ՚ի վեր կը մտածուէր, այսուհետև այս բանն ալ գլուխ հաներու․ համար ուզած եղած միջոցներուն գործադրութեանը պիտի նայուի եղեր։

Ասկէ 350 տարի յառաջ՝ Իտալացի պատկերհան Ռաֆայէլ անունով վարպետ մարդ մը խել մը պատկերներ ու նկարագրեր քաշեր էր․ որոնք անանկ ճարտարութեամբ քաշուած էին, որ օրինակը բաշող չը կայ կըսէին, ասոնք այժմ վարկալու գիտութեան ձեռնարկին մէջ պահուած են։ Ասոնց մէջէն խիստ աղէկ մէկ պատկեր մը ղատելով Պաւարիոյ մեհապետ թագաւորը՝ Անգլիոյ մեհապետ թագուհւոյն իբր ընծայ ղրկեր է որ օրինակը քաշել տայ։

Ալուրպայի մէջ անցեալ տարւան պատահած սովին ու աղքատութեան պատճառաւ՝ Ֆրանսայի քանի մը տեղերը խել մը մարդիկ անկարգութիւններ ընելու ձեռք զարկեր էին, որոնք բռնուելով մինչև հիմա բանտարգուած են։

Այս տարի այն կողմերը հասոյթը արդիւնաւոր ըլլալով կերևի որ ամենն մարդ․ հանգիստ պիտի ապրի․ ուստի Գաղղիոյ մեհապետ թագաւորը արդէն միտք ունի այն բանտարկեալներուն պատիժները թեթևցընելու։

Դուքսոր Լէյանէս պայազատ անձը՝ որ Գաղղիոյ մեհապետ թագաւորին յօջորդ անուանիեր էր, և ասկէ քանի մը տարի յառաջ մեռաւ․ անոր որբերը Տօրլէյան դքսուհին շատ ժամանակէ ՚ի վեր կորուստի խնամատարութեան ու պատուութեան վրայօք գեղեցիկ գիրք մը շարադրելու, այն որ մօտ օրերս պիտի լմննայ, և լմննալէն ետև ալ պիտի տպուի եղեր։

Մոնսիւ Մօլէ՝ որ Փարիզու տանուտէրեզաշխներէն մէկն է, այս օրերս նոր դիտաւոր աստղ մը գտաւ, որն որ մինչև հիմա տեսնըված չէր․ այս աստղը հիւսիսային կողմէն շատ մերձ ըլլալով՝ դէպ ՚ի այն կողմը պայծառութեան կը վարէ [illegible] համաձայն ըստ պիտի տեսնըլի եղեր։

Հասարակօրէն փորձըված է որ ցորենի ու այլ և այլ ամեն ազգ հատերը (պաշարները) ձիւնէն և անձրևէն պահպանելու համար եթէ աղէկ ատկէթ չըլլայ, տէրը կը վնասի, ուստի տաք աւելի նկատել պէտք է։

Գաղղիոյ տէրութեան սահմանը մէկ քաղաքի մը մէջ 30 տարիէն ՚ի վեր այս բանին համար հնար մը գտած էին վարպետ երկրագործները, որուն խիստ օգտակար և շահաւոր ըլլալը այսքան տարիէ ՚ի վեր փորձըված և յայտնի եղած է․ Այս շինելու կերպը հողագործութեան վերատեսուչին խնդրանքին, որ հաւանելով հրատարակեց թէ բոլոր Գաղղիոյ մէջ ասոր գործադրութիւնը ըլլայ․ և շինելու կերպը այս է․

* Ամենէն տեսակ հնձոց հնձըված տեղեր 12 հոտոյ չափ հասկ 6—7 անգամ ընելով՝ անոնց բարձրութեանը համեմատ քանի մը ոլորկաշափ վրայ տեղեկ մէթրի չափ կապելու է վրայներուն ծայրերը դէպ ՚ի վեր (տերենէ) անկելով, և վարի կողմէն ալ քանի մը յարդի թելով կապելու է․ Բայց տեղերին վարի կողմը բացած ըլլալու է որ օդ բանի մէջը․ և վրան վայրաե շինված քիւլաչի ձև բանով մը գոցելու է, որ ձիւնի ու անձրևի ջուրերը անմէթէն ներս չանցնին, և վայրէն վարէն ուղղակի վար վազէ․ ասանկով մինչև երեք շաբաթ մնալու պարու ըլլայ, տեղերէն ներս չանցնին․ անձրևէն ու ձիւնէն միայն տեղերին բոլորտիքը գրաւըված յարդի կոտրածները կավրըլին, բայց մէջ տեղը պահված ձարենին գոյնը անփոփած չավըրելուն պատճառաւ, աւելի գնով կրնայ ծախուիլ։

Չըհնձըված արտերուն ատամը մարդը՝ այս կերպով ադարակը պահպանելու եթէ ըլլայ, բնաւ վնաս մը չը կրեր։ Այս բանը հողագործներուն շահաւոր է, և այս կերպը ոչ միայն ցորենի և գարիի այլ և հաճարի (չավդարի) և անանց նմանակ ըլլալու նկատերու համար ալ կրնայ գործածուիլ։